

Мариана ГЕОРГИЕВА

**Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките**

КОГНИТИВНИЯТ КОД НА АЗ-А ВЪВ ФЕНОМЕНА „ЧЕТВЪРТА ВЛАСТ“

Mariana GEORGIEVA

Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”, Bulgarian Academy of Sciences

THE COGNITIVE CODE OF THE SELF IN THE FOURTH POWER PHENOMENON

Резюме: В статията се предлага анализ от гледна точка на когнитивния подход на езика като феномен с онтологична природа, което всъщност представя основата на етимона „власт“ в метафората „четвърта власт“. Взаимовръзката между езиковата норма и езиковото съзнание обяснява както аз-а в отделните му позиции в медийния дискурс, така и неговата когнитивна парадигма, разбрана като когнитивен код.

Abstract: The article offers an analysis from the perspective of the cognitive approach to language as a phenomenon of an ontological nature, which actually represents the basis of the etymon “power” in the metaphor “fourth power”. The relationship between a linguistic norm and linguistic consciousness explains both the self in its individual positions in the media discourse and its cognitive paradigm, understood as a cognitive code.

Ключови думи: „четвърта власт“, медиен дискурс, когнитивен код

Keywords: “fourth power”, media discourse, cognitive code

Медийният дискурс е компресия на когнитивната креативност и нейната комуникативна себестойност. Имената на вестници, телевизии, сайтове съдържат имплицитно в семантиката си алюзии за характеристиките на публичната комуникация, представителната част на която е медийният дискурс. Езиковата личност в медийния дискурс е едновременно и продуцент, и резонатор, и продукт. Езикът на публичната личност илюстрира пространството, в което се осигурява достъпът на всеки за всичко в общото комуникативно поле. Научната теза за езика като феномен от трети тип е прототипът на езиковото пространство, в което когнитивните ресурси на аз-а съграждат цивилизационните

проекции. Феноменалната природа на езика е някак си дълбината на съзнанието ни, което предопределя идентитета ни на личност и нататък формира и форматира национален суверенитет като ценностен код. Няма друга по-представителна платформа за всичко това от медиалната цикличност, в която езикът продуцира и репродуцира, при това на степени и в кръг. Степенуването и кръговостта се обясняват с една здрава закономерност – едновременно и „четвърта власт“, и медиум. Припокриването на поредността и трансмисията е носителен епицентър на субекта на езика, на аз-а. Само че в епицентъра на аз-а е неговата когниция по правило – като природа на съзнанието ни и механизъм на неговата функционалност. Когницията пък, от своя страна, представя феномени и концепти, т.е. аксиологически ценности. Аз-пространството в медийния дискурс е аксиологичната емблема на гражданското съзнание на езиковата личност, езикова памет на националната идентичност.

Медийният дискурс презентира колективното самосъзнание за култура, чиито когнитивни ресурси дават право да го определим като колективна езикова памет. Диалектиката на колективното самосъзнание в този дискурс предпоставя доминацията на аз-пространството на принципа на скачените съдове. Изземването, условно казано, на езиковото пространство на другия се извършва през интерпретацията – алгоритъм на кръговрата от репрезентации.

Езиковата личност е категория с няколко параметъра – лингвистичен, когнитивен и дискурсивен. Аз-пространството може да бъде на инициатора, на автора и на адресата. Ангажираността на тези три параметъра е неизменна и сечението им е цивилизационна екстензия на феномени и концепти. От нея зависи авторитетът на личността и на колективното съзнание като възплътена функционалност. Какъвто и да е дисбаланс в кохезията на тези параметри принизява перспективата като прогрес, в това число и като бъдеще на и за езика. Това са маркерите на философията на езика и неговата панорамна функционалност. Публичният дискурсивен експликат има привилегията да етикетира езиковата ресурсност във вече уговорените в съответствие с нашия изследователски интерес маркери.

Ексцерпциите, които ползваме като емпирична основа за съжденията си, са в своеобразна релевантна взаимосвързаност. Те „бягат“ от книжовната норма и я пренебрегват, без, разбира се, да я преодоляват по същество; същевременно през това „бягство“ я препотвърждават, като ѝ се подчиняват. Важно е да се подчертае недвусмислено, че подчинението се случва през смисъла – накърнен, но не и разрушен от всякакви и каквито и да са „бягства“. Пренебрегването на езика в едно или друго негово структурно-системно равнище по отношение на която и да е негова единица не е за сметка на езика. Цената е неразбирането, чието и да е то, като подчертана субектност в един от трите по-горе посочени случая – инициатор, автор, адресат. Затова е важно да се изтъкне, че медийният дискурс нерядко е, така да се каже, и трибуна на автокоректност спрямо езиковата норма ведно обаче и с деликатна самокритичност

за известна непоследователност спрямо същата тази езикова норма: „Грамотността е верният път към истината. Неглижирането на собствения ни език е нашата бавна, но сигурна културна смърт.“ (Банев 2022)

Медията е стратегически отговорна пред проблемите на националната ни неприкосновеност в глобалния цивилизационен поток. Тази неприкосновеност по същество е концептуалната територия на езика ни, който ни легитимира – пред самите себе си, пред другите до нас и около нас – както в близък, така и в далечен план. Неуважението към езиковата ни личностна неприкосновеност, което е съхранение на когнитивна съкровеност, е отстъп от авторитета и достойнството ни – и в личностната им, и в гражданската им проекция. Обществената телевизия изписва на екрана си *стейндж мениджър* например (БНТ, *Последният пчели*), което издава нестабилно езиково съзнание. Причината не е ясна. Тя може да бъде и неразбиране на разликата между чужда дума и чуждица, но това във всеки случай е неоправдано от гледна точка на конституционно скрепения институт на официалност на българския език. Предвид на това стейндж мениджър е пробив в българския ценностен паспорт, който медията проектира върху масовото езиково съзнание. Това не е невинен дефицит. Тук става въпрос за дълбинно увреждане на българския езиков код като когнитивна устойчивост. Медията е обществена и държавата инвестира публични ресурси в нея. Дефицитът на аз-пространството на редактора и/или автора на продукцията се придава на аз-пространството на адресата, чиято събирателност стига до презентация на национално равнище. Тази лексикална миниатюра предполага уязвимост на когнитивния национален код. Пробивите са в нашето аз-пространство. Отстъпите са многообразни и медийният дискурс ги валидира за масовото съзнание с неговата социална проективност.

Ценностният разлом в когнитивния код на аз-пространството ни като езикова личност всъщност не е проблем на риториката или на публичния етикет. Проблемът е сериозен, защото се отнася до рушене на национална тъкан на дълбинно равнище. Това наистина руши езика и е част от обяснението за езиковата култура на обществото ни, за когнитивната неустойчивост понякога на националната ни идентичност и оттам дори за проблемите, които стоят пред държавата ни. Затова е важно медийният дискурс да е по-силен и категоричен като текстови регистър. Когнитивната характеристика на аз-пространството на езиковата личност в медийния дискурс е прототип на езиковата личност и на нейния събирателен аналог „гражданско общество“. Медийният дискурс изисква по-силна езикова личност на инициатора и на автора. Единствено езикът заслужава уважение и само той респектира; обратното е недопустимо и непростимо. Тук следва да се припомни уговорката ни за трипозиционирането на езиковата личност в медийния дискурс – инициатор, автор и адресат.

Недопустимо е поругаване на езика през отсъствието на когнитивни приоритети и необузdana всепозволеност. Има тежки илюстрации, които злепоставят езиковата личност в медийния дискурс. Метафори от ниския регистър

на езика – жаргон, думи с отрицателна конотация, с които публични личности (политици, журналисти и прочие) търсят прекия път на противоборството, издават не толкова ниска езикова култура, колкото агресия, през която настъпва неосъзнато разрушаване на езиковото пространство не само на другия и на общественото езиково съзнание, но и на аз-пространството на самите автори. Освен това в тези трудни за рефлексивността ни илюстрации се наблюдава тежкия контрапункт на журналистическата солидарност и на, за съжаление, трябва да се признае, журналистическата воинстваща неколегиалност. Разнобойят в езиковата медийна личност, разрушеното аз-пространство на авторския когнитивен код е всъщност война срещу българския език. В неколегиалността е „меката сила“ на „хибридната атака“ срещу езика, т.е. срещу идентитета ни. За това свидетелства статутът „четвърта власт“. Този статут и неговият когнитивно натоварен етимон е ножът с двете остриета по отношение както на българския език, така и на националната ни идентичност.

Феноменът „четвърта власт“ и когнитивната подплата на аз-пространството на езиковата личност са тежък ангажимент. Доброто владее на езика означава стабилен когнитивен аранжимент на интенцията и/или претенцията ни както в позицията на инициатор, така и в позицията на автор, а и на адресат. Феноменалният характер на езика може да превключва когнитивната конюнктура и да разделя института от персоналността. Затова не е уместно да се „оварварява“ когнитивната дълбинност на езика за удовлетворяване на емотивния регистър на политическата ни пристрастност или „пристрастеност“ например. Би трябвало да е недопустимо журналистическото перо да определя парламентаристите като „слабоумни скандаджии“ и „разни злобни и невежи господа и госпожи“, а дебатите в НС – „дивотиите“ (Фрогниюз: 2022).

Перото в „четвъртата власт“ едва ли трябва да изписва обиди. Несъгласието не може да бъде агресия. Езикът съгражда статут, защото самият той е институт, който модулира *homo sapiens*-а. Медийният дискурс не бива да се превръща в ретранслатор на отрицателна конотация и на непозволено навлизане в нечие езиково пространство. Смесването на дискурсите вън от парадигмата на четирите позиции на властта на езика е несъвършенство на езиковата експликация:

„Калин Манолов: Не защото е политически некоректно, а защото е тъпо-грозно.“ (Факти 2023)

Тезата ни за когницията и феномените – контрапункт на по-горе цитираните отрицателни конотативи, се доказва в следния пример:

„Политическият разум: Победа. Без прилагателни, Деян Кюранов, „Ако пишеш журналистически, щях да напиша „измъчена победа“. Или – „несигурна победа“. Или дори „желана, но дали действителна? победа“.

Пиша обаче политологически – и няма нужда от прилагателни, които да нюансират съществителното, а понякога така го нюансират, че го отричат напълно.“ (Дневник 2023)

Тази извадка доказва взаимовръзката между езика и продуциращата му власт когнитивна институционалност. Има и още ресурс в анализа на цитата. Става въпрос за равнището на владеење на комуникативния код с уважение както към езика, така и към адресата и дискурса като цяло. Текстът на споделеното авторедакторство е емблематична миниатюра за ролята на всяка една езикова употреба, за всеки словоред, за подбора на думите, които моделират и модулират. В тях се изразява имплицитно оценката за позицията на журналистическия език да осведомява достоверно и да възпитава в езиковото съзнание споделена култура за нормата на всяка употреба. Тук е налице и отграничената позиция на редактора, на коректно определената позиционираност на анализа, средоточието на езиковата овластеност.

Езиковата овластеност обаче не отрежда място на смесване на езиковото знание с правото за редакторски анализ. С други думи, езикът и неговата норма не са обект на анализ от страна на аз-а в медийния дискурс, дори и когато е редактор. Езикът и нормата не са обект, те са онтологически субект на медийния дискурс и това е принцип, който е основополагащ за „четвъртата власт“. „Четвъртата власт“ няма режим на оборот, при който да получи власт над езика и да го структурира или пък да преподава системата му в една или друга категория като неин елемент. Езикът е власт, той делегира власт и акумулира власт; той е прототипът. Носителят на езика не притежава каквато и да е когнитивна креативност по отношение на езиковата норма. Предвид на това ключовата, структуроопределяща мисълта функция на определеността дори почти добива злободневност. Публичната риторика за знанието и умението да членуваме имената, когато говорим и пишем, и да разбираме членуването на имената, когато четем и слушаме, не само че е необходима, но е и с особен принос за това да се намери верният път за постигане на необратима грамотност. Тя създава образователна социална акустика, която стимулира самодисциплина на езиковото съзнание за мислене с норми и в норми, които осигуряват езика. Формирането на информационно-езиковата култура и съхраняването на езиковата норма и езиковата култура е високата обществена отговорност на медийния дискурс като авторски продукт.

Високата журналистическа култура не бива да влиза в противоборство с езиковата култура дори и по отношение на определеността. Както вече бе посочено по-горе, става въпрос за власт на езика, но не и за власт над езика. Езикът не допуска аналоговост по отношение на феноменалността си, която всъщност е негова онтологична природа. Дори есеистичният жанр не може да верифицира оспорването на категорията:

„Пълният член е дървено желязо: **„Защо жанрът „езикови тревоги“ пречи на демокрацията?“**

Тези дни една талантлива колежка се възмути във фейса, че някои водещи по телевизията „слагат пълен член дори когато съществителното е пред-

шествано от предлог“. Тя е завършила журналистика, учила стилистика при Брезински; къде гледат филолозите!?

Завърших филология преди сто години и всичко ми е някъде назад в мъглата. Но образованието е това, което остава, след като забравиш всичко научено. При мен е останало разбирането, че езикът е нещо като океан – той не е подвластен на човешките правила и норми. Юристите според мен не са в състояние да схванат този принцип и затова постоянно се изязяват в жанра „езикови тревоги“. За тях езиковата норма е също като юридическата.

Езикът обаче винаги се движи и променя, а езиковите норми подтичват след промените като куче след каруца. Така нареченият пълен член е **опит на кучето да води каруцата. Не се получава.**

В правописа може да е норма, но в естествения език няма такова нещо.

Суверенът – това е живият език. Неведоми са неговите пътища.“ (Найденев 2020).

Ролята на книжовната норма не е претенция, а постигнато състояние на култура на владене и ползване на езика, която сама по себе си има цивилизационен ефект. Когато изразяваме тези позиции за усвояването на езиковата норма, ние не сме самоцелни или пък последователни по принцип. Опитите, или намеренията да се отхвърли определителният член, и то пълният, са обречени. Няма как да се разруши валентната природа на семантиката. Не е възможно да се руши тази част от субектно-предикатната структура като матрица на мисленето и формула на изречението. Не може да се отнема каквото и да е от предикацията като философска формула на комуникацията, защото това означава, че рушим комуникативната единица.

Нашата задача е да се провеждат непрестанно анализи на състоянието на езиковата реалност, за да се противостои на разколебаната нормативна езикова култура. Особено показателна е картината на езиковата употреба в медийния дискурс, която настоява на нормата и изисква когнитивен ангажимент по компетентност в името на езика и неговото бъдеще. Това е езикът на „четвъртата власт“ за властта на езика. Принципът на огледалото като колективна рефлексия е изразената национална идентичност с ценностен ресурс, която споделя своята неудовлетвореност от културата на езиковата личност да носи съответно когнитивно съзнание за властта на езика. Модусът е феномен, който „разпознава“ субектите, като по този начин името се категоризира като известно, определено от модуса на субекта на езика, и неизвестно, неопределено от този модус. Задачата е да се създаде алгоритъм за езиковото съзнание, който да подпомага мисълта и разбирането. На тази основа граматиката няма да препятства езиковото съзнание, а ще подпомага езиковата личност в изграждането и постигането на функционална езикова грамотност. От друга страна, с този алгоритъм на мислене и разбиране ще се усъвършенства комуникативната култура и ще се постигне висок комуникативен код в българското общество. Затова Георги Господинов недвусмислено и категорично заявява в езиковото прос-

транство на медийния дискурс вълнението на когнитивния си авторитет: „**Разпищолената употреба на един фамилиарничеш и снизяващ език, с който се обясняват събития и хора**, това не одобрявам.“ (Господинов: 2020) Точна е рецептата за аз-пространството на медийния дискурс – „обществото трябва да каже „не щъ“ на зависимите медии“. Финесът „да каже“ (не да напише, а да изрече) и затова, а и за целта сложената в кавички фонетична транскрипция на правоговорната норма „щъ“ (не правописното „ща“) презентират както когницията, така и чувството и отговорността за езикова памет на твореца, на Георги Господинов. В това предписание за езиковото пространство на аз-а се съдържа една есенциална когнитивна претенция в езиковата памет като цивилизационна история, или код.

Аксиоматичният и аксиологичен „диктат“ на езика и неговите закони като философия на мисленето и функционалност на съзнанието е суверенът на словото и оттам и суверен на неговата сила, която всъщност осигурява парадигмата на властите и дори ги подрежда.

БИБЛИОГРАФИЯ

Банев 2022: Банев, Добромир. – В: *Lupa.bg*, 08.09.2022. // **Banev 2022:** Banev, Dobromir. – In: *Lupa.bg*, 08.09.2022.

Господинов 2020: Господинов, Георги. Обществото трябва да каже „не щъ“ на зависимите медии. – В: *Офнюз*, 12.11.2020. // **Gospodinov 2020:** Gospodinov, Georgi. Obshtestvoto tryabva da kazhe „ne shta“ na zavisimite medii. – In: *Ofnyuz*, 12.11.2020.

Дневник 2023: Дневник, 22 май 2023. // **Dnevnik 2023:** Dnevnik, 22 may 2023.

Найденов 2020: Найденов, Валери. – В: *24 часа*, 21.12.2020. // **Naydenov 2020:** Naydenov, Valeri. – In: *24 chasa*, 21.12.2020.

Факти 2023: Факти, 29.01.2023. // **Fakti 2023:** Fakti, 29.01.2023.

Фрогнюз 2022: Фрогнюз, 21.10.2022. // **Frognuz 2022:** Frognuz, 21.10.2022.